

ТЕМІРҒАЛИ НҰРТАЗИН ҒАБИДЕН МҰСТАФИННІҢ «ШЫҒАНАҚ» РОМАНЫ ЖАЙЛЫ

Қазақ әдебиетінің аса көрнекті өкілі, классик қаламгер Ғ. Мұстафиннің әрбір шығармасы өз дәуірінің тарихи беталыс бағдарымен үндес болды. Жазушы қай туындысында болмасын ел күнделікті басынан кешіп жатқан оқиғаларды көркемдік арқауына тартудың өзіндік өнегесін қалыптастырған. Әйгілі тарышы Шығанақ Берсиевтің, еңбек адамының қасиетті, қадірлі ғұмыры арқау болған «Шығанақ» романының жазылуы – қазақ көркем сөзінің даму тарихындағы елеулі оқиға болды. Шығарма туралы толып жатқан сын-пікірлер Одақ көлемінде де, қазақ басылымдарында да дүркін-дүркін жарияланып жатты.

«Екінің бірі білген, өмірде болған адамды кейіпкерлікке алып, көркем шығарма жазудың бірсыпыра қиыншылық жақтары бар. Геройдың өмір ізіне түсіп, істеген әрекетін теріп тіркей берумен роман тумайды, тек хроника немесе биографиялық сипаттамалар ғана құралады. Геройдың атын алып, затын тастап, ойға келгенді өктеп, айдалаға ұлаға берумен де іс бітпейді. Өмірден алынған тарихи адамдарды герой етіп жазған шығармалар осы

екі беткейдін біреуіне соғып отырады. Ғ. Мұстафин бұл көпірден мүдірмей өткен. Оның Шығанағы өмірдегі Шығанақтың көшірмесі емес, әдеби образ. Образ болғанға болуға мүмкін нәрсені оймен жалғау арқылы туады. Өмірдегі адам кітап бетіне түскенде өңі қашпас үшін оған жазушының суретшілік өнері дем беруі керек» [1], – деп жазды Темірғали Нұртазин өзінің «Шығанақ» романы» атты мақаласында.

Ғ. Мұстафиннің кейіпкер тұлғасын жазудағы өмірде болмағанымен, характер табиғатына келе-тін, болуға тиісті оқиғаны болған оқиғадай келіс-тіріп келтіру шеберлігін сыншы автордың шығармашылық ұнамды мінезі деп бағалайды.

Ғалымның шығарма құндылығын ашудағы нақпанақ айқын пікірлері – шынайы көркем талғамнан туған, Ғ. Мұстафин романындағы шеберлік пен көркемдік шешімге таза көркем таныммен қараудан шыққан өміршең байламдар. Т. Нұртазин «Шығанақ» романының табысын жинақтап та, жеке мәнде де саралап беріп талдайды. Көркем дүниеге тек өзіндік деңгеймен емес, көптің

талап, талғамы тұрғысында баға беру үлкен теориялық білім, әдебиет ісін, ұлттық әдебиет шаруасын, жазушының шеберлік даралығын мейлінше ұғынып барып ой түйөден келетін іс. Осы тұрғыда Темірғали Нұртазиннің осыдан 60 жыл уақыт бұрын жазылған мақаласы дәл бүгінгідей көкейтесті, өзекті көрінеді.

Жазушының тақырып таңдауы мен оқиға өрбіту, сюжет құрудағы өзіндік ұстанымы сыншы көңілінен шыққан. Т. Нұртазин авторға дүниенің барлығын көркем дүниеге сыйғызбадың деп міндет арту қате деп біледі. Шығанақтың арғы өмірін, бергі өмірін тізіп жазудың қаламгер үшін міндет болмағанын, оның рекордшы Шығанақ туралы ғана сөйлегенін қадап айтқан сыншы осыны құп көреді.

«Тарыдан жасалған тау – Шығанақтың ұзақ өмірінің колхозда істелген қорытындысы. Сондықтан атышулы тарышының ұзақ өмірінен колхоз тіршілігімен байланысты жемісті, көрнекті кезеңін қиып алып көрсеткен жазушыны Шығанақ және «Қырман» колхозы жөнінде тарихи роман жазбадың деп сөгуге болмайды» [1].

Сыншы жазушы адамның еңбек күшін жырлағанын, Абай айтқандай, «егіннің ебін» үйренген елдегі елдің табиғат аясындағы тынымсыз, тоқтаусыз тіршілік әрекетін шынайы көркем сапада көрсеткенін қуана айтады. Шығарма бағытынан үлкен-үлкен астарлар ашады. Жалпыадамзаттық ауқымды толғаныстарға барады.

«Мұнда философиялық, тарихи зор мән бар. Жақсылыққа бой ұру; бақыт шыңына қол созу, жоқшылық, мұқтаждық құлшылығынан азаттану талабы адам баласының сәулелі санасынан ешуақытта кеткен жоқ...

Күнделіктің көрнекті көрінісін сипаттауға арналған «Шығанақ» романының ерекше қасиеті колхозды ауылдағы осындай тарихи өзгерістің тамырын тауып, дер кезінде жұртшылық алдына тартуында» [1].

Шығанақ образына автордың озық әрекет-терді орынсыз тықпаламағанын айтуында Т. Нұртазин қаламгер Ғ. Мұстафиннің көркем бейне жасауда өмірлік негізден, табиғи жаратылыстан шықпағанын көркемдік табыс деп таниды. Расында да, Шығанақ – еңбек адамының типтік тұлғасына айналған озық, орнықты көркем бейне.

Жазушы Ғабиден Мұстафиннің ғана емес, қазақ көркем прозасының елеулі табысы.

«Романның жалпы маңыз, бағыты, философиялық талғамына үндес Шығанақ образын жасауда автордың қолданған методы дұрыс. Автор Шыға-

нақты ажарламайды, алпыстың табалдырығын басып тұрғанда, желпілдетіп, оқу құмар, жаңалыққа жеңсікшіл етіп, үстеме қасиет те тақпайды. Сауатсыз, ескі наным мен діннің шырмауынан босанып болмаған, алпысты алқымдағанша, елден аулақ алты шақырым жерге аты шықпаған ауылдың қарапайым шалы етіп суреттейді. Бірақ, осы қоңқақ мұрын, қара шалдың кеуде-сінде тума даналық, шұрайлы пікір бар. Ол рекорд жасаумен аты шығып жүрген даңқтылардың санатындағы ғана адам емес» [1].

Т. Нұртазин Шығанақ халықтың қайнаған ортасынан шыққан, ақыл қазынасы бай, мінезді тұлға дейді. Шығанақ – тоқығаны көп, көргені мен түйгенін сәулелі ойымен нұрландырып, сұлу ғұмыр кешкен еңбек адамы.

Ғабиден Мұстафинге Шығанақ бейнесі тым ыстық болғанға ұқсайды. Осы бір қарапайым еңбек адамын ол шешен тілмен, төгіп-төгіп сөйлетеді. Ел жайы, жұрт қамы жайлы түйдек-түйдек қалың ойға тартады. Оның бойынан оқу-шы сарқылмайтын халықтық қасиеттерді көреді. Ұстамды, қажет кезде шұғыл іспен, тау төңкерердей қайратпен көрінетін, жан шуағы айналасын жарқыратып ғұмыр кешкен осы бір дана адам образы – әлемдік әдебиеттегі кесек, күрделі тұлғалардың қатарында тұруға лайық көркем бейне.

Романда жазушы Ғабиден Мұстафин кейіп-кер жасауда тыңға түрен салғандай жақсы нышандармен көрінгенін сыншы Темірғали Нұртазин атап көрсетеді. Ол Жанбота, Амантай, Олжабек туралы, олардың мінез қалпын, өзіндік болмысын ашудағы қаламгердің шеберлік тәсілдері туралы төгіле сөйлейді.

«Жанбота – өзі қыры бірдей, «Ақыл керек, іс керек, мінез керек», деп абай қалаған әйел кейіпті жан. Ол бетін бетке ұстап, жұрт алдында жүлде алам деген мінезден аулақ, ерге сабытын салып, ас иесі, аяқ босатқыш болып отыруды сүйегіне ар көреді. Оның пікірінше, ермен ресми түрде теңелген әйел ісімен, өнімді еңбегімен, өнерпаздығымен де теңелуі керек» [1].

Т. Нұртазин Жанбота – жан толқыны оқушыны иландыратын көркем бейне, жазушы табысы дейді.

Ел тарихында елеулі ізі қалған колхоздастыру шарасының да көп шындығы бар бұл шығармада жазушының Олжабек образы арқылы көп күрделі жайды ұғындыруы да – кезең шындығынан өрістеген желі. Адам жаратылысындағы қатпар-қатпар мінез-құлық ерекшеліктерді бір ғана сәттік оқиға, шағын ғана мәселелер арқылы ашып тастау

шеберлігі жазуда екінің бірінің қолынан келе беретін іс емес. Ғ. Мұстафин – үлкен оқуы аз болғанымен, өз бетінше жазу өнерінің қыр-сырына мейлінше бейнетті ізденіспен келген, ірі шеберлікке қол жеткізген жазушы. Оның шеберлік жолындағы мол, олжалы табысты туындысының бірі, сөз жоқ – «Шығанақ» романы. Роман кезеңдік әдеби сында, оқушы жұртшылық тарапынан, әдебиет тарихынан өз баға, өз орнын алған. Қазіргі, өткен көркем құндылықтарымыз қайта сараланып жатқан уақытта оның шыннайы көркем негізді шығармалары туралы тағы да көркемдік ой қорытулар жасау қажет. Ол қажеттілік қазақтың классик жазушысы Ғ. Мұстафиннің шеберлік мектебін, жазушылық өнер өнегесін орнықтыра түсу үшін қажет. Сол орайда, қазақтың

белгілі әдебиеттанушы ғалымы Т. Нұртазиннің «Шығанақ» романы жайлы таза көркемдік таным талқысынан туған, шығармадағы ұлттық бояу, тіл кестесі жайлы да өзіндік тоқтамдар жасаған аталған зерттеу мақаласының да өзіндік орны бар.

ӘДЕБИЕТ

1. *Нұртазин Т.* «Шығанақ» романы // Әдебиет және искусство. 1946. №4. 73-86-бб.